

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΜΙΧΑΛΗΣ ΔΑΜΑΝΑΚΗΣ

Καταστάσεις επικοινωνίας και περιεχόμενα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3. Καταστάσεις επικοινωνίας και περιεχόμενα

3.1 Οι κοινωνικοί χώροι χρήσης της Ελληνικής στη διασπορά

Αν δεχτούμε ότι η γλώσσα είναι φορέας πολιτισμικών στοιχείων και ότι θα πρέπει να προσφέρεται ως τέτοια στους ομογενείς, και από την άλλη ότι τα περιεχόμενα της διδασκαλίας θα πρέπει να αντλούνται από τα επίπεδα και τους χώρους κοινωνικοποίησης -που περιγράψαμε στο κεφάλαιο 1.1, βλ. πίνακα Α- τότε είναι αναγκαία μια συστηματική καταγραφή ιδιαίτερα εκείνων των κοινωνικών χώρων, στους οποίους χρησιμοποιείται ή και καλλιεργείται η Ελληνική στο εξωτερικό.

Από τις μελέτες που καταρτίσαμε στην πρώτη φάση του έργου «Παιδεία Ομογενών» (Μάιος '97 - Μάρτιος '98) προκύπτει ότι οι κοινωνικοί χώροι (επικράτειες) όπου χρησιμοποιείται ακόμα συστηματικά έως ευκαιριακά/ σποραδικά η Ελληνική είναι οι ακόλουθοι:

1. Σχολεία ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης
2. Οικογένεια
3. Παροικιακές οργανώσεις (Κοινότητες, Σύλλογοι, Σωματεία κ.τ.λ.)
4. Ορθόδοξη εκκλησία
5. Ελληνόφωνα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (εφημερίδες, περιοδικά, ραδιοφωνία, TV)
6. Ιδρύματα (Πανεπιστήμια, Ινστιτούτα, Ερευνητικά Κέντρα κ.τ.λ.) μελέτης και προώθησης της ελληνικής γλώσσας
7. Εργασιακοί χώροι, όπως: Τράπεζες, εστιατόρια, μικροεπιχειρήσεις (Βλ. Παπαδογιαννάκης 1999, 96 κ.ε).

Όλοι οι παραπάνω χώροι λειτουργούν ως νησίδες σ' ένα αλλόγλωσσο και πολλές φορές ασφυκτικό περιβάλλον. Η κυρίαρχη γλώσσα της χώρας διαμονής διεισδύει σ' όλους τους παραπάνω χώρους και αναγκάζει την Ελληνική σε υποχώρηση (βλ. σχετικά Γκότοβος 1988, Δαμανάκης 1988 και 1997, Hatzidaki 1994, Maniakas 1983, Tamis 1990).

Αυτή η διεισδυση είναι και η κύρια αιτία που φορείς και χώροι κοινωνικοποίησης, όπως οι ομάδες ομηλικών και κοινωνικοί χώροι, όπως η γειτονιά ή η παιδική χαρά, δεν λειτουργούν πλέον ως χώροι χρήσης της Ελληνικής.

Στο γεγονός ότι σ' όλους τους παραπάνω χώρους η επικοινωνία είναι κατά κανόνα διγλωσσική, προστίθεται το γεγονός ότι ορισμένοι από τους παραπάνω χώρους, όπως για παράδειγμα τα τριτοβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα ή ορισμένα ΜΜΕ ή οι παροικιακές οργανώσεις, δεν είναι προσπελάσιμοι στα παιδιά και τους νέους σχολικής ηλικίας, ή δεν παρουσιάζουν ενδιαφέρον για παιδιά και νέους.

Έτσι, οι γλωσσικές επικράτειες (με την έννοια της επικράτησης και χρήσης της Ελληνικής) περιορίζονται για τα παιδιά στο σχολείο και στην οικογένεια (με την έννοια του οικογενειακού-συγγενικού δικτύου) στην οποία, όμως, πολλές φορές ομιλείται κάποια κοινωνιόλεκτος της Ελληνικής.

Όπως μάλιστα προκύπτει από σχετικές έρευνες (Δαμανάκης 1988 και 1997) η διείσδυση της γλώσσας της χώρας υποδοχής είναι εντονότερη στην οικογένεια απ' ό,τι στο σχολείο. Άρα, ο μόνος κοινωνικός χώρος όπου η Ελληνική χρησιμοποιείται και μαθαίνεται συστηματικά παραμένει το σχολείο, το οποίο όμως λειτουργεί σε ένα αλλόφωνο κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον.

Η συρρίκνωση των γλωσσικών επικρατειών έχει ως συνέπεια την περιορισμένη παραγωγή λόγου στη διασπορά, σε σύγκριση με την Ελλάδα. Και από την άλλη, ο παραγόμενος λόγος αποκλίνει συχνά από την ελλαδική γλωσσική νόρμα. Η «εισαγωγή», επομένως, γλωσσικών προτύπων από την Ελλάδα στη διασπορά είναι αναπόφευκτη.

3.2 Επικοινωνιακές καταστάσεις και γλωσσοδιδακτικοί στόχοι

Από τις παραπάνω αναλύσεις προκύπτει ότι οι αυθεντικές (φυσικές) επικοινωνιακές καταστάσεις, κατά τις οποίες το ελληνόπουλο της διασποράς έχει την ευκαιρία να χρησιμοποιήσει την Ελληνική είναι πολύ περιορισμένες και δεν συνοδεύονται από την υποχρεωτικότητα χρήσης της Ελληνικής, δεδομένου ότι αυτές εστιάζονται κατά κύριο λόγο στην παροικία όπου η βοηθητική χρήση της γλώσσας της χώρας διαμονής είναι δυνατή (δίγλωσση επικοινωνία, μικτός γλωσσικός κώδικας).

Το γεγονός αυτό ωθεί πολλούς εκπαιδευτικούς, αλλά και επιστήμονες στο εξωτερικό να αρκούνται στη διατήρηση της Ελληνικής και να μην θεωρούν ως ρεαλιστικό στόχο την καλλιέργεια και την ανάπτυξη της στις ελληνικές παροικίες.

Αυτή η *αμυντική στοχοθεσία* μεταφραζόμενη σε εκπαιδευτική πράξη σημαίνει ότι ο εκπαιδευτικός περιορίζεται στη διασφάλιση «βασικών επικοινωνιακών δεξιοτήτων» στους μαθητές του, οι οποίοι, κατά κανόνα, έρχονται χωρίς αυτές στο σχολείο.

Μια τέτοια στοχοθεσία δεν είναι βέβαια λανθασμένη. Όμως αν περιοριστούμε σ' αυτή υπάρχει ο κίνδυνος, να προσαρμόζονται οι γλωσσοδιδακτικοί στόχοι στις εκάστοτε γλωσσικές προϋποθέσεις των μαθητών και αναπόφευκτα να ακολουθήσουν την πορεία της γλωσσικής απώλειας, αντί να την ανακόψουν ή έστω να την επιβραδύνουν. Αυτός ο κίνδυνος δεν είναι υποθετικός αλλά πραγματικός και τεκμηριώνεται από εμπειρικά δεδομένα. Όπως δείχνει ο Τάμης (1998) στη μελέτη που συνέταξε στα πλαίσια του έργου Παιδεία Ομογενών, η σταδιακή υποχώρηση της Ελληνικής στα Ημερήσια Δίγλωσσα Σχολεία της Αυστραλίας οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη σταδιακή προσαρμογή των στόχων και των απαιτήσεων του ελληνόγλωσσου Αναλυτικού Προγράμματος στις γλωσσικές προϋποθέσεις των μαθητών, αντί να οδηγήσουν τους μαθητές -μέσα από κατάλληλες μεθόδους και μέσα- σε μια αμφιδύναμη διγλωσσία.

Βασίζόμενοι στη διεθνή βιβλιογραφία (βλ. π.χ. Baker 1996, Cummins 1999) περί διγλωσσίας και δίγλωσσης εκπαίδευσης θα μπορούσαμε να αντιτάξουμε στο στόχο της διασφάλισης «*βασικών διαπροσωπικών επικοινωνιακών δεξιοτήτων*» (Basic Interpersonal Communicative Skills, BICS) το στόχο της καλλιέργειας της «*γνωστικής ακαδημαϊκής γλωσσικής επάρκειας*» (Cognitive Academic Language Proficiency, CALP).

Αυτό σημαίνει για την εκπαιδευτική πράξη, ότι δεν μειώνουμε και δεν προσαρμόζουμε τους στόχους μας στις γλωσσικές προϋποθέσεις των μαθητών και στην ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων, αλλά διατηρούμε το στόχο της «*γνωστικής ακαδημαϊκής γλωσσικής επάρκειας*», και προσπαθούμε, μέσω κατάλληλων μεθόδων, διδακτικού υλικού και προσωπικού, να βοηθήσουμε τους μαθητές μας να τον κατακτήσουν.

Ιδιαίτερα σημαντικό για τη δίγλωσση μάθηση είναι να δημιουργείται στην τάξη και κατά την ώρα της διδασκαλίας ένα τέτοιο *μαθησιακό περιβάλλον* που να υποστηρίζει την επικοινωνία και τη *γλωσσική μάθηση*, και να οδηγεί σταδιακά στην επίτευξη μιας διπλής στοχοθεσίας:

- α) *Η Ελληνική ως μέσο επικοινωνίας (δηλαδή, ανάπτυξη βασικών επικοινωνιακών δεξιοτήτων) και*
- β) *Η Ελληνική ως εργαλείο μάθησης και σκέψης (δηλαδή, κατάκτηση της γνωστικής ακαδημαϊκής επάρκειας).*

(Σχετικά με την υποστηριζόμενη ή μη υποστηριζόμενη από το περιβάλλον επικοινωνία βλ. Baker 1996, σ. 151 κ.ε ή την ελληνική μετάφραση).

Επειδή η παραπάνω προβληματική είναι πολυσύνθετη και πολυεπίπεδη, και άρα δεν μπορεί να αναπτυχθεί πλήρως στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, θα περιοριστούμε στις ακόλουθες επισημάνσεις:

- α) Οι παραπάνω δύο στόχοι (ανάπτυξη βασικών επικοινωνιακών δεξιοτήτων και καλλιέργεια της ακαδημαϊκής γλωσσικής επάρκειας) δεν είναι διαμετρικά αντίθετοι αλλά ο πρώτος εμπεριέχεται στο δεύτερο.
- β) Είναι σίγουρο ότι στην εκπαιδευτική πράξη κάποιοι μαθητές θα κατακτήσουν μόνο τον πρώτο στόχο, ένας μικρός αριθμός θα κατακτήσει το δεύτερο και κάποιοι άλλοι μαθητές θα επιτύχουν ενδιάμεσους στόχους.
- γ) Δεν αποκλείεται, βέβαια, η πλειοψηφία των μαθητών να αρκεστεί στην απόκτηση βασικών επικοινωνιακών δεξιοτήτων. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι θα πρέπει εμείς να περιορίσουμε τη στοχοθεσία της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στο εξωτερικό και του γλωσσικού υλικού σ' αυτό το βαθμό κατάκτησης της ελληνικής γλώσσας.

Αν, λοιπόν, έτσι έχουν τα πράγματα, και αν θέλουμε όχι μόνο να διατηρήσουμε, αλλά και να καλλιεργήσουμε την Ελληνική στη διασπορά, τότε πρέπει να δημιουργούμε (σκηνοθετούμε) όπου είναι δυνατό φυσικές (δηλαδή παρμένες από την καθημερινή ζωή και τις εμπειρίες των παιδιών) επικοινωνιακές καταστάσεις και

περιστάσεις, και όπου αυτό δεν είναι δυνατό να δημιουργούμε (σκηνοθετούμε) «εικονικές» περιστάσεις χρήσης της Ελληνικής, με απώτερο στόχο, να κατακτήσουν οι μαθητές την Ελληνική και ως μέσο επικοινωνίας και ως εργαλείο μάθησης και σκέψης.

3.3 Ενδεικτικοί κύκλοι, τομείς και χώροι άντλησης των περιεχομένων

Οι επικοινωνιακές καταστάσεις και περιστάσεις μπορούν να αναφέρονται στους κοινωνικούς χώρους και να αντλούν τα περιεχόμενά τους από τους θεματικούς κύκλους και τομείς που αναγράφονται στον πίνακα 3.1. Δηλαδή από:

- την εθνοπολιτισμική κοινότητα (παροικία),
- τη χώρα προέλευσης (Ελλάδα),
- την εκάστοτε χώρα διαμονής και, τέλος, από
- ικονομικά θέματα.

Σ' ό,τι αφορά τον πίνακα 3.1 υπογραμμίζουμε ότι αυτός προέκυψε μετά από μελέτη της σχετικής ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας και Αναλυτικών Προγραμμάτων, καθώς και από τη μελέτη του ήδη -πριν το έργο Παιδεία Ομογενών- υπάρχοντος υλικού για τη διδασκαλία της Ελληνικής στο εξωτερικό.

Ο συγκεκριμένος πίνακας χρησίμευσε ως εργαλείο καταγραφής και κατηγοριοποίησης των θεμάτων του ήδη υπάρχοντος υλικού, καθώς επίσης ως πλαίσιο για την παραγωγή νέου εκπαιδευτικού υλικού, στα πλαίσια του έργου Παιδεία Ομογενών, για τη διδασκαλία της ΕΔΓ.

Η κατάταξη των γεωγραφικών και κοινωνικοπολιτισμικών χώρων σε τρεις κατηγορίες: χώρα προέλευσης, χώρα διαμονής και παροικία, παραπέμπει στη διπολιτισμικότητα και τη διγλωσσία που, συνήθως, χαρακτηρίζουν τους Έλληνες της διασποράς. Από την άλλη πλευρά, η άντληση και πραγμάτευση θεμάτων και από τους τρεις γεωγραφικούς, ιστορικούς και κοινωνικοπολιτισμικούς χώρους διευκολύνουν μια διπολιτισμική διδακτική προσέγγιση.

Παίρνοντας, για παράδειγμα, ως θέμα διδασκαλίας - μάθησης την ΑΓΟΡΑ, μπορούν δάσκαλος και μαθητές να πραγματευθούν επιμέρους θέματα, όπως:

- *Victoria - Market στη Μελβούρνη*
- *Αγορές άλλων εθνότητων (π.χ. China- Town)*
- *Ένα ελληνικό κατάστημα στη γειτονιά μου*
- *Η λαϊκή αγορά στην Ελλάδα*
- *Η αγορά στην αρχαία Ελλάδα*

Η πραγμάτευση αυτών των επιμέρους θεμάτων δεν παρέχει μόνο την ευκαιρία χρήσης και καλλιέργειας διαφόρων μορφών προφορικού και γραπτού λόγου σε διάφορες καταστάσεις επικοινωνίας (π.χ α) διάλογος σ' ένα ελληνικό κατάστημα β) περιγραφή ενός κινέζικου εστιατορίου ή μιας κινέζικης συνταγής γ) αφηγηματικό κείμενο σχετικό με την αρχαία αγορά κ.λπ.), αλλά ανοίγει στους μαθητές το δρόμο

για διαπολιτισμικές προσεγγίσεις (π.χ. διαφορετικές διατροφικές συνήθειες, η ελληνική αγορά παλιά και σήμερα κ.τ.λ.).

ΧΩΡΑ ΔΙΑΜΟΝΗΣ			ΧΩΡΑ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ	
Ευρύτερη κοινωνία	Ελληνική παροικία	Άλλες παροικίες	Αρχαία Ελλάδα	Σύγχρονη Ελλάδα
Victoria – Market στη Μελβούρνη	Ελληνικά καταστήματα στη Μελβούρνη	China - Town στη Μελβούρνη	Η αγορά στην αρχαία Ελλάδα	Λαϊκή αγορά στην Ελλάδα
Η ψαραγορά της Μελβούρνης	Ένα ελληνικό κατάστημα στη γειτονιά μου			
	Εστιατόρια με αρχαιοελληνικά ονόματα			

Από το παραπάνω παράδειγμα προκύπτει, επίσης, ότι μια επικοινωνιακή κατάσταση μπορεί να διατρέχει τον πίνακα 3.1 τόσο κάθετα (θεματικοί κύκλοι και τομείς) όσο και οριζόντια (χώροι άντλησης θεμάτων). Εκτός τούτου μια επικοινωνιακή κατάσταση μπορεί να είναι -και συνήθως είναι- διαθεματική, όπως για παράδειγμα, αγορά / διατροφή.

Κλείνοντας να υπογραμμίσουμε ότι η επιλογή των περιεχομένων συναρτάται άμεσα με τη στοχοθεσία της ελληνόγλωσσης διδασκαλίας και προσδιορίζεται κατά κύριο λόγο απ' αυτή.

Να υπενθυμίσουμε, για παράδειγμα, ότι η πρόθεσή μας να καλλιεργήσουμε και την εκάστοτε ταυτότητα, δηλαδή την ετερότητα, μας οδήγησε στην δημιουργία Λευκωμάτων κατά χώρα, τα οποία αντλούν τα περιεχόμενά τους, σχεδόν αποκλειστικά, από τους διάφορους κοινωνικοπολιτισμικούς τομείς και την ιστορία της παροικίας.

Αντίθετα, η προσπάθεια διεύθυνσης της κοινής πολιτισμικής βάσης των απανταχού Ελλήνων μέσα από τη δυναμική διαδικασία της ενδοελληνικής πολιτισμικής συνάντησης και αλληλεπίδρασης (ενδοελληνική διαπολιτισμικότητα) μας οδήγησε στην απόφαση να κατασκευάσουμε και κοινά (για όλους) Λευκώματα που θα αντλούν τα περιεχόμενά τους απ' όλες τις παροικίες (σχετικά με την ανάλυση αυτού του παραδείγματος βλ. κεφ. 1.2.6.3).

Πίνακας 3.1: Θεματικοί κύκλοι, θεματικοί τομείς και χώροι άντλησης θεμάτων

Θεματικοί κύκλοι Α - Ζ Θεματικοί τομείς 1 - 25	Χώροι άντλησης θεμάτων			
	Χώρα προέλευσης Α	Χώρα διαμονής Β	Παροιμία Γ	Ουδέτεροι χώροι Δ
Α. Καθημερινή Ζωή				
1. Ζωή στο σπίτι				
2. Διατροφή				
3. Υγεία και καλή φυσική κατάσταση				
4. Σχολείο				
Β. Προσωπική και κοινωνική ζωή				
5. Οικογένεια				
6. Οι συγγενείς μου				
7. Εγώ και οι φίλοι μου				
8. Κοινωνικές σχέσεις- δραστηριότητες				
9. Ελεύθερος χρόνος				
Γ. Ο περίγυρός μου				
10. Γειτονιά-Χωριό-Πόλη				
11. Παροιμία				
12. Κυρίαρχη ομάδα				
13. Άλλες εθνότητες				
14. Φυσικό περιβάλλον				
Δ. Ο κόσμος της εργασίας -οικονομία				
15. Εργασία				
16. Αγορά -οικονομία				
Ε. Ιστορία και πολιτισμός				
17. Ιστορικά γεγονότα				
18. Πολιτισμός				
19. Λαϊκός πολιτισμός (κουλτούρα, ήθη - έθιμα)				
ΣΤ. Θρησκεία-εκκλησία				
20. Θρησκευτικά μυστήρια				
21. Εκκλησιασμός-θρησκευτικές γιορτές				
22. Άλλες θρησκείες				
Ζ. Υφήλιος				
23. Οικουμενικά θέματα και γεγονότα				
24. Άλλα κράτη και έθνη				
25. Ταξίδια-διακοπές				

Βιβλιογραφία:

- Baker, Colin** (1996): *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism, Multilingual Matters, London*. (Ελληνική μετάφραση: Baker Colin: Εισαγωγή στη Διγλωσσία και τη Δίγλωσση Εκπαίδευση, επιμέλεια -εισαγωγή -γλωσσάριο: Μιχάλης Δαμανάκης, μετάφραση: Αρχοντούλα Αλεξανδροπούλου, Gutenberg, Αθήνα (2001).
- Cummins, Jim** (1999): *Ταντότητες υπό Διαπραγμάτευση. Εκπαίδευση με σκοπό την Ενδυνάμωση σε μια Κοινωνία της Ετερότητας. Επιμέλεια: Ελένη Σκούρτου. Μετάφραση: Σουζάνα Αργύρη, Gutenberg, Αθήνα.*
- Hatzidaki, Aspasia** (1994): *Ethnic Language Use Among Second Generation Greek Immigrants in Brussels, Diss. Vrije University Brussels.*
- Maniakas, Theodoros** (1983): *Some sociolinguistic features of modern Greek as spoken in Montreal, Hellenic Studies, Vol (2): 21-34.*
- Tamis, Anastasios** (1990): *Language Change, Language Maintenance and ethnic identity: The case of Greek in Australia, in: Journal of Multicultural and Multilingual Development, Vol. 11, No 6/1990 (pp 481-500).*
- Γκότοβος Αθανάσιος** (1988): *Η Εξέλιξη της Ελληνικής Γλώσσας στους Μετανάστες της Δεύτερης Γενιάς, στο: Επιστημονική Επετηρίδα του Παιδαγωγικού Τμήματος Δ.Ε. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Νο. 1 Ιωάννινα 1988 (σ. 273-480).*
- Δαμανάκης Μιχάλης** (1988): *Διερεύνηση των Συνθηκών Διεξαγωγής του Μαθήματος Ελληνικής Γλώσσας για τα Ελληνόπουλα στην Ο.Δ. Γερμανίας, στο: Επιστημονική Επετηρίδα του Παιδαγωγικού Τμήματος Δ.Ε. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Νο. 1 Ιωάννινα 1988 (σ. 11-272).*
- Δαμανάκης Μιχάλης** (επιμέλεια) (1997): *Η Εκπαίδευση των Ελληνοπαίδων στο Βέλγιο και στη Γαλλία. Gutenberg, Αθήνα.*
- Δαμανάκης Μιχάλης** (1997α): *Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού στα Ελληνόπουλα του εξωτερικού, στο: Σκούρτου Ελένη (επιμ.): Θέματα Διγλωσσίας και Εκπαίδευσης. Νήσος, Αθήνα 1997 (σ. 63-82).*
- Παπαδογιαννάκης Ν. Ε.** (1999): *Κοινωνικοί χώροι (γλωσσικές επικράτειες) χρήσης της ελληνικής γλώσσας, στο: Δαμανάκης (επιμέλεια) (1999): Παιδεία Ομογενών: Θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, Ρέθυμνο (σ. 96-104).*
- Τάμης Αναστάσιος** (1998): *Ερευνητική (αδημοσίευτη) έκθεση στα πλαίσια του έργου «Παιδεία Ομογενών».*
- Ψαροπούλου Αναστασία** (1998): *Αξιολόγηση και ταξινόμηση των θεμάτων του διδακτικού υλικού: (Έκθεση στα πλαίσια του έργου Παιδεία Ομογενών) Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, Ρέθυμνο.*